

Általános és szervetlen kémia - 9. hét

Előző héten elsajátítottuk, hogy ...

- a határfelületi jelenségeket és
- a kolloid rendszereket milyen sajátságok jellemzik

Mai témakörök

- a kémiai reakciók csoportosítása, körülményei
- reakciósebesség
- kémiai egyensúly

Kémiai átalakulások

- **A kémiai reakció:** kötések felbomlása, új kötések kialakulása - az atomok vegyérték-elektron-szerkezetében történik változás
  - egyirányú (irreverzibilis) vagy megfordítható (reverzibilis)
  - csak az egymással érintkező részecskék között mehet végbe
- **Szimbolikus jelzése** - reakcióegyenlettel (jobb- és baloldal **nem** felcserélhető)

A kémiai reakciók körülményei

- **A rendszer és a környezet értelmezése**
  - **A rendszer:** azok az egymással kölcsönhatásban lévő kémiai anyagok összessége, amelyeknek tulajdonságait vizsgálni kívánjuk
  - Nyitott, zárt és elszigetelt rendszer
- **anyag - energia kapcsolata a rendszerben**
- **anyag** bejutása és távozása
- **energia** bejutása és távozása

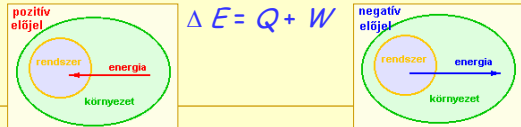

A rendszer energiaviszonyai

- **Belső energia:** a rendszer teljes energiakészlete (nem mérhető, csak a változását lehet meghatározni)
- **A belső energia megváltozása - zárt rendszerben** a felvett vagy leadott hő (Q) és a rendszeren vagy a rendszer által végzett munka (W)

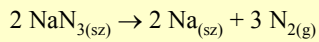
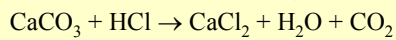

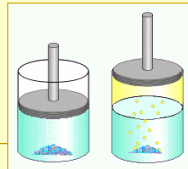
A rendszer energiaviszonyai

- **A térfogati munka:** a térfogat megváltozása miatt bekövetkező munkavégzés

$$W = -p \Delta V$$

gázfejlődési
reakciókban

Kémiai átalakulások

- **Csoportosítás**
  - a reakció típusa (**komponensek száma**) szerint
  - a kiindulási anyagok és termékek **fázisa** szerint
  - a reakció során bekövetkező **hőváltozás** szerint
  - a reakciót kiváltó (aktiválási) **energia** szerint
  - a reakció **lépéseinek száma** szerint
  - a lejátszódás **sebessége** szerint
  - a reakcióban az új kötések kialakulása az atomok elektron-szerkezetében milyen jellegű változást idéz elő (**elektron átadás vagy közös**)

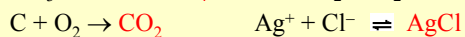
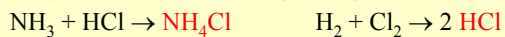

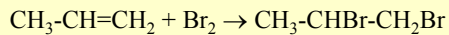

A folyamatban résztvevő komponensek száma szerint

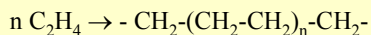
- **Egyesülés:** több anyagból egyetlen termék

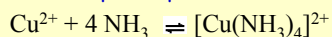
- **addíció:**

- **polimerizáció**

- **komplekxképződés**

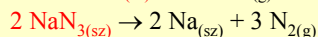
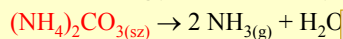

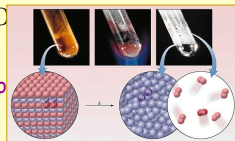

A folyamatban résztvevő komponensek száma szerint

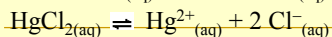
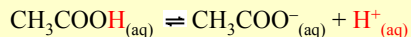
- **Bomlás:** egy kiindulási anyagból több termék

- **reverzibilis bomlás = disszociáció**
- **termikus disszociáció**

- **elektrolitos disszociáció**

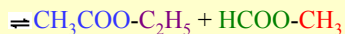
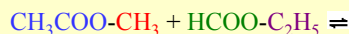

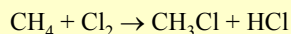

A folyamatban résztvevő komponensek száma szerint

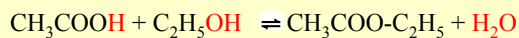
- **Cserebomlás** a reaktánsok egyes részei kicserélődnek

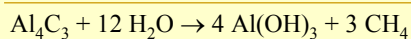
- **szubsztitúció**

- **kondenzáció**

- **hidrolízis**

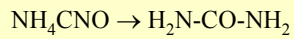

A folyamatban résztvevő komponensek száma szerint

- **Izomer átalakulás** vegyületen belüli csoportok átrendeződése

ionos kötésű szerves só $\rightarrow$ kovalens kötésű szerves

- **tautomer átalakulások**
keto-enol tautomeria

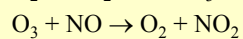
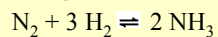

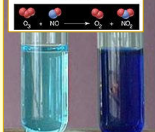
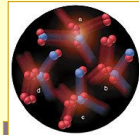
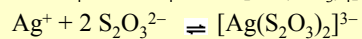
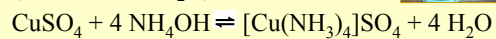
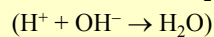
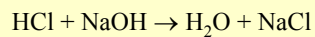
A reakciók csoportjai fázisok szerint

- **Homogén reakciók** egyfázisú

- **gázfázisban**

- **oldatban**

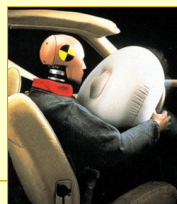
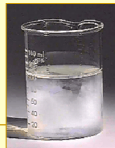
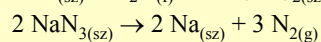
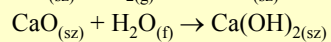
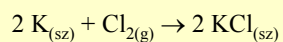

A reakciók csoportjai fázisok szerint

- **Heterogén reakciók** (többfázisú): reakció különböző fázisok között

---

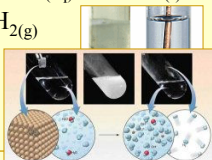
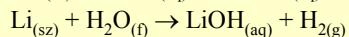
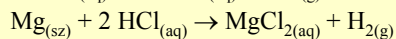
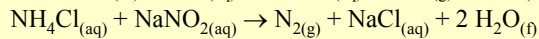
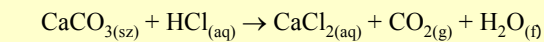

A reakciók csoportjai fázisok szerint

■ Heterogén reakciók (többfázisú): új fázis kialakulása

□ gázfejlődés

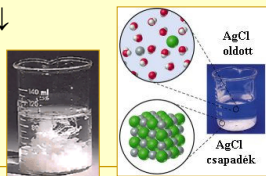
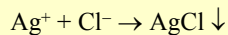
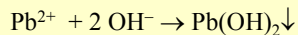
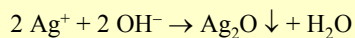

A reakciók csoportjai fázisok szerint

■ Heterogén reakciók (többfázisú): új fázis kialakulása

□ csapadékképződés (szilárd anyag kiválása oldatból)

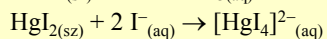
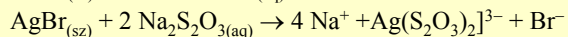
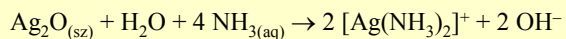

A reakciók csoportjai fázisok szerint

■ Heterogén reakciók (többfázisú)

□ csapadék oldása komplexképzéssel

A kémiai reakciók körülményei

■ A kémiai reakciók lejátszódhatnak

- állandó térfogaton: $\Delta E = Q_v$
  - állandó nyomáson: $\Delta E = Q_p + W$
- a belső energia megváltozása

Entalpia (H): állandó nyomáson az anyagok hőtartalma (nem mérhető)

az elemek 298 K, 0,1 MPa stabilis módosulatának entalpiája = nulla

oxigén ↔ ózon, grafit ↔ gyémánt, bróm_(f) ↔ bróm_(g)

A kémiai reakciók körülményei

■ Entalpiaváltozás: állandó nyomáson mért reakcióhő

$$Q_p = \Delta H$$

■ A kémiai kötések felszakadása és újak képződése során bekövetkező energiaváltozás miatt az entalpia-változásban a **kötési energiák** meghatározóak

std entalpiaváltozás: a termékek és a kiindulási anyagok is standard állapotban vannak ΔH°

std képződési entalpia: $\Delta_f H^\circ$ - standard állapotú elemeiből 1 mol standard állapotú vegyület képződésének entalpia-változása

---

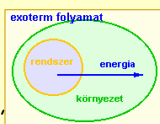
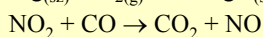
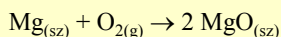

A reakció során bekövetkező hőváltozás

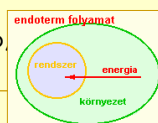
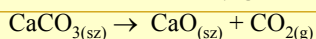
■ Exoterm reakciók

- hő leadással járó folyamatok (a termékek energiatartalma kisebb, mint a kiindulási anyagoké)

■ Endoterm reakciók

- hő felvétellel járó reakciók (a termékek energiatartalma nagyobb, mint a kiindulási anyagoké)

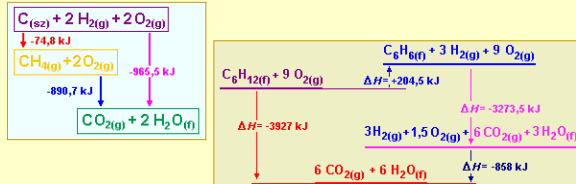

A kémiai reakciók körülményei

- **Hess tétele:** az állandó nyomáson mért reakcióhő csak a kiindulási anyagok és a termékek hőtartalom-különbségéből adódik, független a reakció lezajlásának útvonalától

---

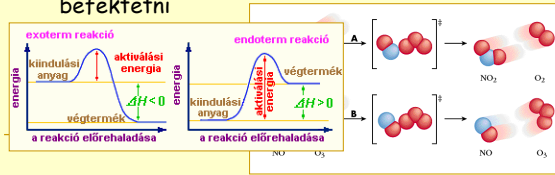

A reakció során bekövetkező hőváltozás

- Az **aktiválási energia**: a reakció kiváltásához, lejátszódásához szükséges energiatöbblet
- A részecskék megfelelő irányultságú ütközése - **energiatöbblet** kell
  - exoterm folyamatok esetén is kell energiát befektetni

Reakciók az aktiválási energia szerint

- **Termikus** - hő hatására végbemenő folyamatok
  - **termikus disszociáció**
 $CaCO_{3(s)} \rightarrow CaO_{(sz)} + CO_{2(g)}$
  - **égési folyamatok**
 $Mg_{(sz)} + O_{2(g)} \rightarrow 2 MgO_{(sz)}$

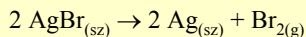

Reakciók az aktiválási energia szerint

- **Fotokémiai** - fény hatására végbemenő reakciók
  - a fotonok energiája fedezi a kémiai kötések felbomlásához szükséges energiát (gyökök képződése)
  - légkörben lejátszódó folyamatok, ózon réteg bomlása, fotoszintézis, látás kémiaja, fényképezés

---

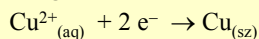

Reakciók az aktiválási energia szerint

- **Sugárkémiai** - radioaktív sugárzással kiváltott kémiai reakció (**nem magkémiai**)
  - gamma sugarak hatására (radiolízis)
- **Elektrokémiai** - elektromos árammal kiváltott folyamatok
  - elektronok a redoxi reakciók térben elkülönített végbemeneteléhez

---

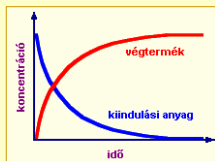

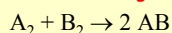
Reakciósebesség

- bármelyik komponens időegység alatt bekövetkező koncentrációváltozása

$$v = \Delta c / \Delta t$$

a kémiai reakcióra jellemző a kiindulási anyagok koncentrációjának folyamatos csökkenése - a **sebesség is csökken**

$$v = k [\text{A}_2] \cdot [\text{B}_2]$$

reakció sebességi
állandó

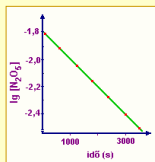

A reakció rendősége

- a sebességi egyenletben szereplő koncentrációk kitevőinek összege
  - elemi reakciók esetén csak egész szám lehet
  - meghatározása különböző kiindulási koncentrációhoz tartozó **felezési idő** alapján

elsőrendű reakciók felezési ideje független a kiindulási koncentrációtól

$$t_{1/2} = \frac{\ln 2}{k}$$

Aktiválási energia

- A befektetendő aktiválási energia nagysága eltérő a reakciók eltérő útvonala esetén
  - katalizált folyamatok
  - párosítatlan elektron(oka)t tartalmazó részecskék - kis aktiválási energiát igényelnek
- a sebességi állandó és a hőmérséklet összefüggése - **Arrhenius egyenlet**

$$k = A e^{-E/RT}$$

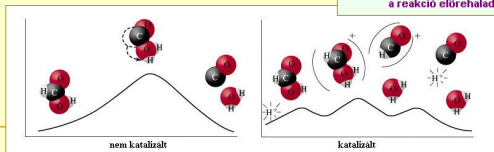
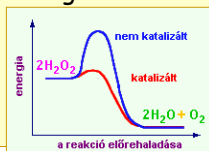
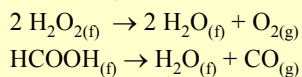

Katalízis

- olyan reakcióúton lejátszódó folyamat, amelyben kisebb aktiválási energia szükséges

---

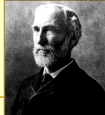

A kémiai reakciók körülményei

- **Gibbs:** az entalpiaváltozás két részből tevődik össze
  - az egyik rész szabadon átalakítható más energia-fajtvá - a rendszer munkavégző képességét jelenti - **szabadentalpia változás**
  - a másik rész nem alakítható át más energiává - ahhoz szükséges, hogy adott hőmérsékleten tartsa a rendszert, biztosítsa annak rendezetlenségét - **entrópia változás**

$$\Delta H = \Delta G + T \cdot \Delta S$$

Josiah Willard Gibbs

A kémiai reakciók körülményei

- A kémiai folyamatok iránya:

$$\Delta G = \Delta H - T \Delta S$$
- a szabadentalpia csökkenéssel járó folyamatok önként végbemennek vagy a csökkenés irányába tolnak el
  - entalpia növekedés és entrópia csökkenés - **sohasem játszódik le**
  - entalpia csökkenés és entrópia növekedés - **mindig játszódik**
  - hőmérséklettől függő a reakció lejátsszódása
- $\Delta G = 0$ esetén **egyensúlyi állapot van**

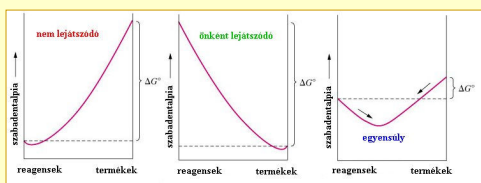

A kémiai reakciók körülményei

- **Szabadentalpia változás** - a reakció lejátsszódásának **elvi lehetőségére** ad információt

---

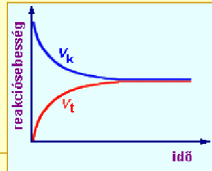
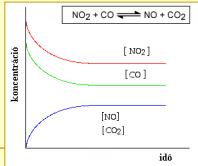

Összetett kémiai folyamatok

- **Egyensúlyra vezető folyamatok:**
  - a kiindulási anyagok koncentrációja nem válik nullává,
  - az egyensúly kialakulása után a reakciósebesség állandó értéket vesz fel

---

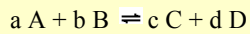

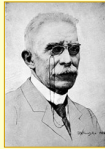
Összetett kémiai folyamatok

- **egyensúlyi állandó:** a reakciósebességek hányadosa állandó

$$K = \frac{v_{\text{keletkező}}}{v_{\text{bomlási}}} = \frac{[C]^c \cdot [D]^d}{[A]^a \cdot [B]^b}$$

Le Chatelier elv: a legkisebb kényszer elve - az egyensúlyi rendszer külső hatásra olyan irányba tolódik, amely a külső hatást legjobban mérsékelni tudja

Henry Le Chatelier

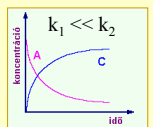
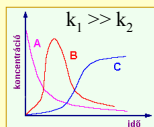
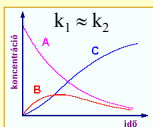

Sorozatos reakciók

- a keletkező termék további reakcióban vesz részt és a visszaalakulás mértéke elhanyagolható

a folyamat bruttó sebességét a legkisebb sebességű lépés szabja meg

---

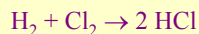

Láncreakció

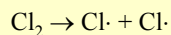
- a reakció több, egymást követő lépésből áll

- a folyamatnak három szakasza különíthető el:

- láncindítás, lánc fenntartás, lánczáró lépések

lancindító lépés - a legkisebb kötési energiájú molekula kötésének felbomlása - gyökök képződése

klórgyökök képződése, megfelelő frekvenciájú fotonok hatására

---

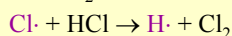
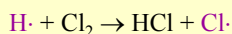
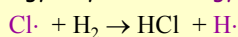

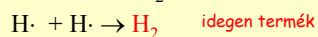
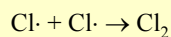
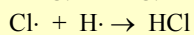

Láncreakció

lanc fenntartó lépések - a gyök úgy reagál egy másik molekulával, hogy helyette másik gyök keletkezik

lanczáró lépések - a gyökök egymás közötti reakciója

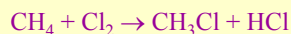

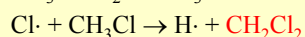
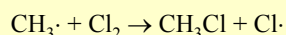

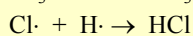
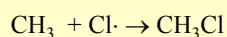
Láncreakció

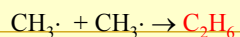
- lánc indítás: $\text{Cl}_2 \rightarrow \text{Cl}\cdot + \text{Cl}\cdot$
- lánc fenntartás: $\text{Cl}\cdot + \text{CH}_4 \rightarrow \text{HCl} + \text{CH}_3\cdot$

- lánc zárás: $\text{Cl}\cdot + \text{Cl}\cdot \rightarrow \text{Cl}_2$

nem elkülönülő szakaszok
